

המשפט ההומניטרי הבין-לאומי זכויות האדם בעתות מלחמה

הם כשהתותחים רועמים... זכויות האדם בעתות מלחמה*

* המונח "זכויות אדם" המופיע בכותרת מתייחס להגנות בעתות מלחמה לפי המשפט ההומניטרי הבין-לאומי.

המשפט ההומניטרי הבין-לאומי - ההיסטוריה מלמדת כי על אף הסבל הרב הנגרם לאנושות בשל מלחמות, לא ניתן למנוע התפרצות של סכסוכים חדשים. במאות האחרונות הביא פיתוח אמצעי לחימה מודרניים לפגיעה נרחבת באוכלוסייה אזרחית*. על כן נעשה ניסיון לקבוע מסגרת של כללים, שמטרתה להפחית ככל האפשר את הסבל שהיה למנת חלקן של אוכלוסיות שלא השתתפו בלחימה. במחצית השנייה של המאה ה-19 החלו אישים וארגונים לעצב נורמות מחייבות של ניהול מלחמות, נורמות המוכרות כ"משפט ההומניטרי הבין-לאומי" והכלולות באמנות בין-לאומיות בדבר זכויות האדם בעתות מלחמה.

האמנות הבין-לאומיות - תמרור מוסרי בפני האנושות - המטרה המרכזית של האמנות היא להדגיש כי גם במלחמה לא הכל מותר. האמנות נועדו להתוות כללי התנהגות, כללי עשה ואל תעשה בעתות מלחמה. הן באות לאזן בין האינטרסים הצבאיים של המדינות לבין זכויות היסוד והצרכים האנושיים האוניברסליים שלנו כחברה אנושית וכבני אדם אינדיבידואליים. האמנות מפרטות את כללי המאבק המזויין בין מדינות ובתוך מדינות, בשטחי יבשה וים, את ההגנות שאזרחים שאינם משתתפים בלחימה זכאים להן, וקובעות כיצד להתייחס לשבויי מלחמה. נוסף על כך, הן קובעות גופים לאומיים ובין-לאומיים המפקחים על יישום האמנות.

אזרח אינו לוחם - המסר המרכזי של האמנות הוא שאוכלוסייה אזרחית אינה, ובשום מקרה לא יכולה להיות, מטרה צבאית

* במלחמת העולם הראשונה 5% מהקרבנות היו אזרחים; במלחמת העולם השנייה 50% מהקרבנות היו אזרחים; כיום כ-90% מהקרבנות במלחמות הם אזרחים (מנתוני הצלב האדום).

בני אדם שאינם נוטלים חלק פעיל בפעולות האיבה, לרבות חיילים שהניחו את נשקם וחיילים שהוצאו מן המערכה עקב חולי, פצעים, מעצר או כל סיבה אחרת, יהיו נוהגים בהם תמיד מנהג אנושי, ללא כל אפליה לרעה מטעמי גזע, צבע, דת או אמונה, מין, יוחסין, מצב חמרי או מכל טעם אחר כיוצא בזה. לתכלית זו יהיו ויישארו המעשים שלהלן אסורים בכל עת ובכל מקום בנוגע לאנשים הנ"ל: מעשה אלימות בנפשו ובגופו של אדם, ובפרט רצח על סוגיו השונים, הטלת מום, יחס אכזרי ועינויים; לקיחת בני ערובה; מעשה התעללות בכבודו של אדם, ובפרט יחס של השפלה וזלזול"

(אמנת ג'נבה הרביעית, חלק ראשון: הוראות כלליות, סעיף 3).

זכויות אדם - למעננו - זכויות האדם הן זכויות המוקנות על בסיס כללי ואוניברסלי ומבטאות תפיסה מוסרית שלפיה כל אדם באשר הוא אדם זכאי לזכויות יסוד. הזכויות אינן נובעות מן המדינה או מחוקיה, אלא ממקור בין-לאומי ועל-מדינתי. שמירה על זכויות האדם חשובה בעת שלום וחיונית עוד יותר בעתות מלחמה, משום שבעת כזאת משתנות נורמות ההתנהגות המוכרות ואת מקומן תופסים נורמות ומנהגים חדשים. במצבי משבר אלה ניטלת מהאוכלוסייה האזרחית השליטה על המתרחש והיא חשופה לסכנה של הפרת זכויותיה באופן שרירותי וקיצוני.

אמנות מרכזיות העוסקות בזכויות בעתות מלחמה שישראל חתמה ואשררה

- אמנות האג (1907) בדבר הדינים והמנהגים של מלחמה ביבשה.
- אמנה (1948) בדבר מניעתו וענישתו של הפשע השמדת עם.
- ארבע אמנות ג'נבה (1949): האמנה הראשונה קובעת כללי התייחסות והגנות לפצועים, לחולים ולצוותי רפואה ודת. השנייה מרחיבה את הכללים הללו למלחמה בים, השלישית מעגנת את זכויותיהם של שבויי מלחמה והרביעית קובעת כללים להגנה על אוכלוסייה אזרחית, בעת מלחמה או במצב של כיבוש מתמשך.
- אמנת האג (1954) בדבר הגנה על מוסדות תרבות.
- אמנת (CCW) (Certain Conventional Weapons) (1980): בדבר הגבלות על שימוש בנשק קונבנציונלי, כגון שימוש במוקשים נגד בני-אדם וכדורי "דום-דום".
- אמנת זכויות הילד (1989).

אמנות מרכזיות העוסקות בזכויות בעתות מלחמה, שישראל לא אשררה

- שני פרוטוקולים נלווים (1977) לאמנות ג'נבה (1949), המחדדים את ההבחנה בין אוכלוסייה אזרחית ללוחמים, ומרחיבים את ההגנות על אוכלוסייה אזרחית, במלחמות בין-לאומיות ובסכסוכים פנימיים.
- הסכם אוטווה (1997) בדבר איסור הייצור של מוקשים נגד בני-אדם או השימוש והסחר בהם*.
- חוקת רומא (1998) בדבר הקמתו של בית-דין פלילי בין-לאומי.

* כ-83% מהנפגעים ממוקשי אדם הם אזרחים, חלק גדול מהם ילדים (מנתוני יוניצ'ף).

לגיטימית, מטרה לפעולת תגמול או מטרה לענישה קולקטיבית. עוד קובעות האמנות, כי הצדדים לעימות חייבים לשמור על הזכויות הבסיסיות של אוכלוסייה אזרחית ובהן הזכויות לחיים, לפרנסה, לטיפול רפואי ולחינוך. מסר אחר הוא הקריאה לקובעי המדיניות, שלא לקבל החלטות שנובעת מהן פגיעה בחיי האזרחים או פגיעה משמעותית בשגרת חייהם. הדין החל על אוכלוסייה אזרחית חל גם על שבויי מלחמה, מחנות שבויים ומוקדי סיוע הומניטריים כגון בתי חולים.

המצב בישראל - מדינת ישראל חתמה ואשררה את האמנות המרכזיות של המשפט ההומניטרי הבין-לאומי (למעט הסכם אוטווה, חוקת רומא והפרוטוקולים הראשון והשני לאמנות ג'נבה), ובכך קיבלה על עצמה את החובות הקבועות בהן. אשרור האמנות מקנה להן במשפט הישראלי מעמד של מסמכים מנחים, לצורך פרשנות וביקורת על הרשויות. יחד עם זאת, כדי שיהיה להן תוקף מחייב במשפט הישראלי הפנימי, על הכנסת לאמץ את הוראותיהן בחקיקה ישראלית. בשטחים הכבושים יש לאמנות, העוסקות בהגנה על אוכלוסייה אזרחית בשטח הנמצא בתפיסה לוחמתית, תוקף מחייב מכוח המשפט הבין-לאומי.

בעימות המזוין בין ישראל לפלסטינים נפגעים לעתים קרובות אזרחים, שלא לקחו חלק בלחימה*. החברה הפלסטינית והחברה הישראלית משלמות את המחיר היקר של העימות: משלמות בחייהן, בבטחונן, בחינוך, בבריאות ובפרנסה.

חינוך הוא כוח לשנות - האמנות הבין-לאומיות קוראות לצדדים לסכסוך לחנך את אזרחיהן ואת חייליהן לאור המסרים באמנות ולהפיץ את דבריהן, מתוך אמונה שחינוך זה יביא, בסופו של דבר, לבניית של חברה מוסרית וצודקת יותר.

האגודה לזכויות האזרח בישראל - היא ארגון בלתי-מפלגתי השומר על עצמאותו הרעיונית והכלכלית. האגודה פועלת למעלה מ-35 שנים להגנה על כל קשת זכויות האדם, עבור כל בני האדם בישראל, בשטחים הכבושים, ובכל מקום שבו הפגיעה נעשית על-ידי הרשויות הישראליות.

אחת המטרות שהאגודה הציבה לעצמה היא להעלות למודעות הציבורית את המשמעויות הקשות של פגיעה באוכלוסייה אזרחית. לשם יישום מטרה זו, אנו מציעים פעילויות שונות המוקדשות לנושא "זכויות האדם בעתות מלחמה": הרצאות, סדנאות, ימי עיון ופעילות אמנותית. להזמנת פעילות - אנא פנו לרונית פיסו, בטלפונים 02-6521218, 054-4750614.

האגודה לזכויות האזרח בישראל, ת"ד 34510
ירושלים 91000, טל: 02-6521218, פקס: 02-6521219

جمعية حقوق المواطنين في إسرائيل, ص. ب. 34510
القدس 91000, تل: 02-6521218, فاكس: 02-6521219

www.acri.org.il mail@acri.org.il

* מאז תחילת האינתיפדה השנייה (ספטמבר 2000) ועד לסוף 2008, נהרגו למעלה מ-6000 בני-אדם, מהם כ-5000 פלסטינים ולמעלה מ-1000 ישראלים. מרבית הקורבנות בשני הצדדים היו אזרחים לא חמושים (לפי נתוני 'בצלם').